

ФОРМУВАННЯ ДУХОВНИХ ЦІННОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ СІМ'Ї

У статті проаналізовано вплив сучасної сім'ї на формування духовних цінностей особистості дитини, зокрема стосунки батьків, повага у сімейному колі, рівень спілкування з дитиною, наявність позитивних емоцій, атмосфера комфорту і затишку.

Ключові слова: сім'я, батьки, дитина, особистість, духовні цінності, формування, виховання.

В статье проанализировано влияние современной семьи на формирование духовных ценностей личности ребенка, в частности взаимоотношения между родителями, уважение в семейном кругу, уровень общения с ребенком, наличие положительных эмоций, атмосфера комфорта и уюта.

Ключевые слова: семья, родители, ребенок, личность, духовные ценности, формирование, воспитание.

The influence of modern family on forming the spiritual values of child's personality, in particular, the parents relationship, respect for the family circle, level of communication with a child, presence of positive emotions, comfortable atmosphere and coziness are analyzed in the article.

Key words: family, parents, child, personality, spiritual values, forming, upbringing.

Постановка проблеми. Найважливішою детермінантою особистісного розвитку дитини є сім'я. Перший досвід співіснування у суспільстві дитина набуває саме у колі родини, в якій формується її власний спосіб життя, мікроструктура, що впливає на потреби, соціальну активність та духовний розвиток.

Проблема формування духовних цінностей особистості в сучасному житті стає все більше актуальною, оскільки виховання дитини здійснюється в умовах постійних змін, загальної інформованості та нівелювання сімейних цінностей.

Національне відродження та подальший розвиток суспільства зумовлюють гостру потребу в зміцненні сучасної сім'ї, що ґрунтується на гуманістичних принципах, моральних аспектах, в основі яких – здатність людини творити добро, проявляти чуйність, турботливість, уважність, любов до всього живого, прагнути до гармонії зі світом, забезпечувати духовну єдність поколінь. Процеси деформації і соціальної корозії, що виникли в останні десятиріччя під впливом духовної кризи та фінансово-економічних негараздів у

державі, непомітно відточували ідеали сім'ї, детермінуючи негативні тенденції в її розвитку. Подружня дисгармонія, зростання кількості розлучень, зміна сімейних цінностей і стандартів міжособистісної поведінки, низький рівень культури – ці та інші соціальні чинники свідчать про кризовий стан сучасної сім'ї [3; 6]. Проте руйнівним для суспільства є не кризовий стан, а швидше неспроможність певної його частини віднайти цінності, що стимулюють до життя і духовно-творчої діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми формування духовних цінностей особистості досліджували А. Абрамова, І. Бех, М. Боришевський, К. Журба, І. Зязюн, І. Кон, А. Косичев, С. Ладивір [3], Е. Логунова, А. Лопатина, Н. Махова, О. Нікітін, В. Онищенко, Г. Платонов, А. Серков, А. Склярова, М. Скребцова. Особливості виховання дитини у сім'ї розглядали Н. Бабенко, О. Докукіна [1], М. Каган, Н. Купина, О. Леонт'єв, О. Пенькова [4], В. Піча, Ю. Подкопаєва [5; 6], В. Постовий, Т. Руденко, М. Соловійов, А. Харчев, В. Ядов, Т. Яценко та ін.

Метою статті є аналіз впливу сучасної сім'ї на формування духовних цінностей особистості дитини.

Виклад основного матеріалу. Духовність – індивідуальна вираженість у системі мотивів особистості двох фундаментальних потреб: ідеальної потреби пізнання й соціальної – жити, діяти "для інших". Під духовністю переважно розуміють першу з цих потреб, під душевністю – другу. Душевність характеризується добрим ставленням особи до людей, які її оточують, увагою, готовністю прийти на допомогу, розділити радість і горе. З категорією духовності співвідноситься потреба пізнання світу, себе, смислу і призначення свого життя. Людина духовна в тій мірі, в якій вона задумується над цими питаннями і прагне знайти на них відповідь. Втрата духовності рівнозначна втраті людяності. Формування духовних потреб особистості є найважливішим завданням виховання. Духовність особистості – це категорія людського буття, що виражає здатність до творення культури та самотворення; передбачає гармонію особистого, суспільного і природного, високі моральні принципи, мотивацію діяльності, особисту відповідальність. Духовні цінності – витвори людського духу, зафіксовані у здобутках науки, мистецтва, моралі, культури [2, с. 106; 5, с. 324].

Рівень розвитку духовних цінностей залежить від виховання у родинному колі, включення особистості в життєдіяльність суспільства, від повноти спілкування, від тієї системи суспільних і міжособистісних взаємин, в яких існує людина. Формуючись у певних соціальних умовах, духовні цінності втілюють у собі високі суспільні інтереси, активізують соціальну діяльність, прилучаються до свідомого втручання особистості у справи суспільства, слугують свідомому вибору місця в ньому [4].

Формування духовних цінностей особистості – важливе завдання сучасної сім'ї. Адже саме у найріднішому колективі дитина черпає знання, досвід, мудрість, наслідує моральні якості, тобто той фундамент, на якому тримається кожне цивілізоване суспільство.

Сім'я впливає на людину впродовж усього її життя. Але особливе її значення на початку життєвого шляху. Адже від того, як у сім'ї буде проходити процес формування в дитини тих чи інших особистісних якостей, залежить і весь подальший її розвиток. Тому перед батьками постає надзвичайно важливе завдання – виховати з маленької людини дорослу духовно багату особистість.

Відомо, що духовність передається від батьків до дитини впродовж перших трьох-п'яти років її життя. Так крок за кроком дитина опановує морально-етичні норми та вибудовує власне емоційно-ціннісне ставлення до явищ дійсності. І цілком зрозуміло, що партнером дитини у такій взаємодії має бути духовно розвинена особистість. Життя впродовж тисячоліть переконливо доводить: якщо в душу малюка не заклали віру в добро й справедливість, він не зможе вирости людиною з розвинутим почуттям власної гідності. Лікувати, "вирівнювати" душу такої дитини – чи не найважче завдання виховання. Тому так важливо, щоб батьки вміли бачити й відчувати, як їхній малюк пізнає добро і зло, захищали ніжне дитяче серце від руйнівних впливів.

Дорослий повинен прагнути якомога яскравіше виразити словами, інтонацією, жестами душевні переживання і запалити зустрічний вогник у дитячому серці. І не треба для цього дуже багато часу. Достатньо щодня знайти хоча б 5-10 хвилин, аби проявити батьківську любов і ласку, поспілкуватися з дитиною, розповісти, наприклад, про сімейні обереги, світлини, речі, що давно вийшли з ужитку, але дбайливо зберігаються в родині.

Емоції, пов'язані з розгляданням дорогих для родини речей, розповіді про історію їхньої появи в родині, прояв при цьому дорослим свого ставлення до всього, про що йдеться, природно передаються дитині.

Саме у перші роки життя, коли дитина невідривно прив'язана до рідних і домівки, такі хвилини відкритості та щирості глибоко западають у її душу. Так поступово і закладається міцний фундамент ціннісного ставлення дитини до близьких людей, родини, рідної землі [3].

Дуже важливе значення має виховання в сім'ї на наступному етапі дорослішання дитини, коли вона потрапляє в шкільний колектив, де коло її інтересів і прагнень розширюється, з'являються нові друзі, однодумці, що суттєво впливає на формування її світогляду. На цьому етапі важливо не лише не втратити духовний зв'язок з донькою чи сином, а навпаки, допомогти адаптуватися до нових умов, долаючи разом труднощі.

У вихованні дитини батьки повинні, перш за все, керуватися принципом гуманізму. Одним із проявів гуманізму у повсякденних сімейних стосунках є доброта – духовна сила, що здатна вберегти серце дитини від грубощів, злоби, жорстокості й байдужості.

Доброта тісно пов'язана з такими моральними якостями, як доброзичливість, чуйність, чесність, вдячність, співчуття, довіра. У сімейному вихованні довіра виявляється в тому, що батьки поважають своїх дітей і щиро переконані в їхніх можливостях. Висловлюючи впевненість у позитивних рисах та особистих досягненнях дитини, батьки спонукають її виправдати довіру. У дітей зростає почуття власної гідності, бажання самовдосконалюватися [1]. Проте, довіряючи дитині, батьки повинні реально оцінювати її можливості,

знати психологічні особливості кожного вікового періоду, розуміти, що у проблемних ситуаціях більшість дітей здатні до перебільшення та ідеалізації власних вчинків із метою підвищення власної самооцінки або виправдання перед батьками, педагогами, друзями, аби уникнути покарання. Тому в подібних ситуаціях не потрібно сліпо виправдовувати дитину, а краще прислухатися до думки сторонніх людей.

Сучасні батьки у процесі виховання дітей мають також урахувувати таку якість, як повага. Вона проявляється у відношенні до старших членів родини і чужих людей, у стосунках між батьками та дітьми. Діти здатні досить рано зрозуміти означене правило співжиття, адже вони копіюють поведінку і вчинки найближчих людей. Дуже важливо, щоб дорослі проявляли особливу увагу до дитячих забавок, помічали вибіркове ставлення дитини до чогось, обережно намагалися розпитати у доньки чи сина, чим воно пояснюється. А головне – і надалі в довірливих, теплих розмовах підтримували дитину, висловлювали схвальне ставлення і щось ненав'язливо підказували, радили.

Саме з цього може початися виховання адекватного ставлення до народних традицій, суспільних норм, правил співжиття, усвідомлення їх як ціннісних та обов'язкових для кожного.

Ця робота потребує від батьків особливої делікатності, адже йдеться про пробудження в дитячій душі дії чи не найтоншого інструмента – емоцій серця. Варто замислитися, що з цих духовних цеглинок вибудовується фундамент особистісної гідності. Якщо не закласти його в перші роки життя, потім буде набагато важче сформувати у дитини ціннісне ставлення до рідного дому, сім'ї, а відтак – і до Батьківщини.

Дорослим варто усвідомити, що в такому процесі виховання немає місця ніяким формам осуду, заперечення, негативним висловлюванням у ситуаціях, коли дитина щось не так розуміє і чинить усупереч правилам [3].

Важливе значення для розвитку духовності особистості має самосвідомість – усвідомлення людиною самої себе, свого ставлення до власних дій і вчинків, інших людей, навколишнього світу. Основою розвитку самосвідомості є спілкування дитини з іншими людьми під час ігрової, навчальної та трудової діяльності. Контактуючи з іншими, дитина поступово усвідомлює себе, навчається оцінювати свої фізичні і розумові можливості, емоційно-вольові й моральні якості. Виховання самосвідомості відбувається зазвичай під впливом формування умінь правильно аналізувати й оцінювати поведінку – як свою, так і інших людей, віднаходити її мотиви. У процесі формування самосвідомості у дитини поступово формуються совість, сором, гідність, самоповага – якості, які регулюють її поведінку в суспільстві [1].

Підкреслюючи основні духовні цінності особистості, доцільно проаналізувати вплив сучасних ЗМІ на їх формування.

Найбільш болючою проблемою сьогодення є вільний доступ до будь-якої інформації, що підвищує інтерес дітей до пізнання світу всупереч принципу природовідповідності. Таке твердження пояснюється певними причинами: більшість вільного часу діти присвячують комп'ютерним іграм та віртуальним подорожам різноманітними сайтами (ця діяльність для них є настільки

захоплюючою, що вони втрачають відчуття часу і реальності); телевізійні програми чинять значний вплив на поведінку особистості, викликаючи збудження, що заряджає її відповідною енергією до певних дій; крім того, сучасні ЗМІ впливають на мислення дітей, оскільки багаторазове повторення негативної інформації гальмує їх емоційну реакцію, викликає в них відповідну установку, підтвердження того, що насильство, небезпека життю справді існує. Тому батьки, перш за все, повинні контролювати зміст, обмежувати тематику, час, тривалість перегляду телепередач та відвідування віртуальних мереж, а також прислухатися до порад педагогів щодо подальшого виховання дітей. Крім того, батькам варто пам'ятати, що жоден фільм, телепрограма чи комп'ютерна гра не замінять у виховному процесі живого спілкування з донькою чи сином про їх інтереси, успіхи, досягнення, а можливо – і невдачі.

Висновок. Отже, підсумовуючи викладене вище, варто зауважити, що на формування духовних цінностей дитини впливає, перш за все, сім'я. Атмосфера родинного затишку переносить тепло із світлиці у дитячі душі, наповнюючи їх спокоєм, щастям. До того ж теплі слова і прості звуки пісні ніжністю огортають дитяче серце, допомагають гостріше відчуті силу материнської і батьківської любові. Дитина, яка виховується в атмосфері емоційного комфорту, здатна сприймати світ більш позитивно, урівноважено.

Виховуючи дітей, дорослі повинні пам'ятати, що цей процес вимагає особливого терпіння і мудрості, оскільки набагато простіше зробити доньці чи синові різке зауваження або навіть невинувато покарати за надмірну допитливість, аніж «опуститися» до рівня дитини, почути її, спробувати зрозуміти і допомогти – у цьому і виявляється батьківська мудрість.

Крім того, батькам не зайвим буде нагадати, що виховання в дусі добра, любові, піклування є тим ключем, який зможе відкрити перед дитиною будь-які двері, адже лише добром можна виховати добро, тільки любов здатна навчити любові. І не варто керуватися усталеними стереотипами, які існують у сучасному суспільстві, що дитині з високорозвиненими морально-етичними якостями важко жити в соціумі, де панує черствість, жорстокість та егоїзм. Духовно багата особистість завжди знайде потрібний вихід, адже навіть звичайна щира посмішка зможе в цьому допомогти, зворушивши збайдужіле серце.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Доукіна О. Зміст виховання молодших школярів у сучасній українській сім'ї / О. Доукіна // Початкова школа. – 1997. – № 5. – С. 17-21.
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 375 с.
3. Ладивір С. О. Родинні джерела духовності / С. О. Ладивір // Дошкільне виховання : наук.-метод. журнал. – 2012. – № 5. – С. 11-15.
4. Пенькова О. Л. Сім'я як чинник розвитку духовних цінностей старшокласників [Електронний ресурс] / О. Л. Пенькова. – Режим доступу : <http://vuzlib.com/content/view/628/94/> – Назва з екрана.

5. Подкопаєва Ю. В. Вплив сім'ї та сімейних цінностей на формування духовності особистості дитини / Ю. В. Подкопаєва // Проблеми сучасної психології : зб. наук. праць К-ПНУ ім. І. Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. – Кам'янець-Подільський, 2010. – Вип. 9. – С. 323-334.

6. Подкопаєва Ю. В. Психологічні механізми формування уявлень про духовний ідеал молодших школярів / Ю. В. Подкопаєва // Проблеми сучасної психології : зб. наук. праць К-ПНУ ім. І. Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. – Кам'янець-Подільський, 2012. – Вип. 17. – С. 427-437.